

bilgi verdikten sonra bu bölgeye sırf gerçeği aramak amacıyla gelen akliselim sahibi bir Hintli veya Çinli'nin bu din ve kültürler hakkında yeterli bilgi edindikten sonra İslâmiyet'i seçeceğinden asla şüphe edilemeyeceğini söyler. Daha sonra hristiyanlara içinde bulundukları gafletten uyanmalarını, taklitten kurtularak bütün peygamberlerin mirasına ve insanlığın mânevî değerlerine sahip çıkan İslâm dinini kabul etmelerini öğütler. Kendisinin hidâyetine vesile olduğu için Halife Mütevekkil'e dua ederek eserini bitirir.

ed-Dîn ve'd-devle'nin İslâmî literatürde yer alan en başarılı reddiyelerden biri olduğu, adından söz edilmemekle birlikte sonraki dönemlerde yazılan eserlerde ondan büyük ölçüde faydalandığı söylenebilir.

XX. yüzyılın ilk yarısında *ed-Dîn ve'd-devle*'nin Ali b. Rabben'e ait otantik bir eser olup olmadığı konusu bazı hristiyan teologlar tarafından tartışılmıştır. Eseri İngilizce'ye çeviren ve Arapça metnini neşreden A. Mingana, gerek tercümede (*The Book of Religion and Empire*, Manchester 1922), gerekse ayrıca yazdığı bir makalede ("A Semi-official Defense of Islam", *JRAS* [1920], s. 481-488) eserin Ali b. Rabben et-Taberî'ye ait olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan D. S. Margoliouth, E. Fritsch, Fr. Taeschner, G. Graf ve M. Perlmann gibi araştırmacılar tarafından Taberî'ye ait otantik bir eser olarak kabul edilen *ed-Dîn ve'd-devle* Paul Peeters'a göre otantik değildir (*Analecta Bollandiana*, s. 202). M. Bouyges'a göre ise XX. yüzyılın başlarında Taberî takma adını kullanan bir müellif tarafından kaleme alınmıştır. M. Bouyges, John Rylands Library'nin müdürüne yazdığı açık mektupta (*Le Kitab ad-Din wa'd-Dawlat récémmment éditée et traduit par Mr. A. Mingana est-il authentique?*, Temmuz 1924, 16 sayfa) konuyu tartışma gündemine getirmiş, ikinci mektubunda (*Le Kitab ad-Din wa'd-Dawlat récémmment éditée traduit et défendu par Mr. Mingana n'est pas authentique*, Haziran 1925, 4 sayfa) eserin otantik olmadığını ileri sürmüş, konuyla ilgili son makalesinde de ("Nos informations sur Ali at-Tabari", *MUSJ*, XXVIII/4 [1949-50], s. 67-114) bunu delillendirmeye çalışmıştır.

ed-Dîn ve'd-devle Kahire'de yayımlanmışsa da (1342/1923) ilmî neşri Âdil Nüveyhiz tarafından yapılmıştır (Beyrut 1393/1973).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle: The Book of Religion and Empire* (nşr. ve trc. A. Mingana), Manchester 1922; a.e. (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1373/1973; M. Bouyges, *Le Kitab ad-Din wa'd-Dawlat récémmment éditée et traduit par Mr. A. Mingana est-il authentique?*, Beyrut 1924; a.mlf., *Le Kitab ad-Din wa'd-Dawlat récémmment éditée, traduit et défendu par Mr. Mingana n'est pas authentique*, Beyrut 1925; a.mlf., "Aliy Ibn Rabban at-Tabariy", *Isl.*, XXII (1935), s. 120-121; a.mlf., "Nos informations sur Ali al-Tabari", *MUSJ*, XXVII/4 (1949-50), s. 67-114; Th. Nöldeke, "Ali Tabari, The Book of Religion and Empire", *Deutsche Literaturzeitung*, Leipzig 1924, s. 22-28; P. Peeters, *Analecta Bollandiana*, Bruxelles 1924, s. 202; G. Graf, *Orientalistische Literaturzeitung*, Leipzig 1926, s. 511-512; a.mlf., *Geschichte der Christlichen arabischen Literatur*, Città del Vaticano 1944; E. Fritsch, *Islam und Christentum im Mittelalter*, Breslau 1930, s. 6-12; Brockelmann, *GAL*, I, 414-415; Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 45-48; A. Mingana, "A Semi-official Defense of Islam", *JRAS* (1920), s. 481-488; a.mlf., "Remark on Tabari's-Semi-official Defense on Islam", *Bulletin of John Ryland's Library*, sy. 9, Manchester 1925, s. 236-240; D. B. Macdonald, "Le Kitab ad-din wa'd-dawlat", *MW*, XV (1925), s. 210-211; D. S. Margoliouth, "On the Book of Religion and Empire by Ali b. Rabban al-Tabari", *The Proceeding of the British Academy*, XVI, London 1930, s. 165-182; Fr. Taeschner, "Die Alttestamentlichen Bibelzitate, vor allem aus dem Pentateuch, in at-Tabari's Kitab ad-Din wad-dawla und ihre bedeutung für die Frage nach der Echtheit dieser schrift", *Oriens Christianus*, IX, Leipzig 1934, s. 23-39; M. Perlmann, "Note on the Authenticity of Ali Tabari's Book of Religion and Empire", *MW*, XXXI/3 (1941), s. 308; G. C. Anawati, "Polémique, apologie et dialogue Islamo-Christiens, positions classiques médiévales et positions contemporaines", *Euntes Docete*, XXII (1969), s. 392-395; Necip Taylan, "Ali b. Rabben et-Taberî", *DA*, II, 434-436.

MAHMUT KAYA

DİN-i KAYYİM

(الدين الكييم)

Gerçekliğini ve etkinliğini daima koruyan dosdoğru din anlamında bir tabir.

Kayyim "ayakta durmak, doğru, sabit ve düzgün olmak" anlamındaki Arapça kıyâm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup "doğru, sabit, sürekli" mânalarına gelir. Buna göre dîn-i kayyim tamlaması "dosdoğru, sabit, sürekli, varlığını, gerçekliğini ve etkinliğini daima koruyup devam ettiren din" demektir. Din kelimesi Kur'an-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde yalın halde kullanıldığı gibi hak dinde bulunması gereken özel-

likleri ifade eden ve vahye dayalı tevhid dinini diğer inanç sistemlerinden ayıran çeşitli kelimelerle terkipler halinde de kullanılmıştır (meselâ dînüllah: Âl-i İmrân 3/83; dînü'l-hak: et-Tevbe 9/29, 33; dînü'l-hâlis: ez-Zümer 39/3). Dîn-i kayyim tabiri dört âyetle doğrudan sıfat-mevsuf şeklinde (et-Tevbe 9/36; Yüsuf 12/40; er-Rûm 30/30, 43), bir âyetle de aynı anlamda, fakat farklı kıraatlerle "dinen kıyemen" veya "kayyimen" şeklinde (el-En'âm 6/161) yer almaktadır. Beyyine süresinde geçen "dînü'l-kayyime" (98/5) terkihi ise Râgıb el-İsfahânî ve diğer bazı müfessirlere göre "dînü'l-ümme'ti'l-kayyime" (hakki ayakta tutan ümmetin dini) takdirindedir. Bazı müfessirler ise bu terkihin de "ed-dînü'l-kayyim" şeklinde sıfat - mevsuf mânası taşıdığını kabul ederler; nitekim öyle bir kıraat de mevcuttur (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kvm" md.; Kurtubî, XX, 98).

Kur'an'da geçen tabirlerden olması sebebiyle dîn-i kayyim terkihiyle ilgili açıklama ve yorumlar daha çok müfessirler tarafından yapılmıştır. Pek çok tefsirde ve Kur'an sözlüklerinde bu tabir bütün hak peygamberlerin tebliğ ettiği, hurafe ihtiva etmeyen, iman esaslarında ve ana ilkelerinde hiçbir çelişki bulunmayan, tahrife uğramamış prensiplere sahip, insanın yaratılış özelliklerine en uygun, dünya ve âhiret işlerini dengeli bir biçimde düzenleyen din gibi birbirine yakın ve birbirini tamamlayıcı ifadelerle tefsir edilmiş ve bir bakıma "Hanîf dini" tabiriyle eş anlamlı kabul edilmiştir. İmam Mâtürîdî ise dîn-i kayyim tabirini "hüccet ve delile dayanan din" şeklinde açıklayarak hem bu ifadeyle ilgili bütün görüşleri özetlemekte, hem de gerçek dinin akl-ı selîm sahibi bütün insanlar tarafından rahatlıkla kabul edilecek sağlam burhanlara dayalı olması gerektiğini vurgulamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kvm" md.; Lisânü'l-'Arab, "kvm" md.; Mustafavî, *et-Tahkiq*, III, 290; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), X, 89; XXI, 27; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Selimağa Ktp., nr. 40, vr. 355^b, 564^a; Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kur'âti's-seb'e* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Beyrut 1404/1984, I, 458-459; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Bulak 1284, II, 188; III, 222; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XVI, 53; Kurtubî, *el-Câmi'*, Beyrut 1408/1988, XX, 98; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 267; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, X, 91; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2113-2114; VI, 3823-3825; IX, 5997-6000; Abdülazîz es-Seyrevân, *Mu'cemül'l-câmi' li-ğaribi'l-müfredâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1986, s. 354; L. Gardet, "Din", *El²* (İng.), II, 295.

M. SAİD ÖZERVARLI